

Džundová, Ivana

Úroveň jazykovedného myslenia na Slovensku a v Bielorusku na prelome 19. a 20. storočia (S. Cambel a J.F. Karski)

Opera Slavica. 2010, vol. 20, iss. 2, pp. 33-42

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116471>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

*** ROZHLEDY — MATERIÁLY ***

**ÚROVEŇ JAZYKOVEDNÉHO MYSLENIA NA SLOVENSKU A V BIELORUSKU
NA PRELOME 19. A 20. STOROČIA
(S. Cambel a J. F. Karski)**

Ivana Džundová (Prešov)

Abstrakt:

Príspevok rozoberá slovensko-bieloruské jazykové a kultúrne vzťahy na základe jazykovedných prác S. Cambela a J. F. Karského. V texte sú porovnávacou analýzou ich vybraných spisov opisované niektoré paralely a odlišnosti vo vývine slovenského a bieloruského jazyka a tiež v metodológii práce uvedených lingvistov. Autorka charakterizuje základné podobnosti a rozdiely v histórii slovenskej a bieloruskej jazykovedy.

Kľúčové slová: História jazykovedy (19. – 20. storočie); slovenský jazyk; bieloruský jazyk; S. Cambel; J. F. Karski; vývin jazyka; dejiny spisovného jazyka.

Abstract:

The paper studies Slovak-Belorussian language and cultural relations on the basis of linguistic writings of S. Cambel and J. F. Karski. By employing contrastive analysis of the selected publications it identifies some parallel and different phenomena in the development of Slovak and Belorussian languages and points out in common features in the biographies of linguists and national languages. The author characterizes similar, parallel facts and the differences in the history of the Slovak and Belorussian linguistics.

Key words: History of linguistic (19th and 20th centuries); Slovak language; Belorussian language; S. Cambel; J. F. Karski; development of language; history of literary language.

1. Náčrt problematiky

Problematika porovnávania slovenčiny a bieloruštiny je zložitejšia z viacerých hľadísk, jednak ide predovšetkým o fakt, že jeden jazyk je západoslovanský a druhý východoslovanský s čím súvisí najviac sporných miest porovnávania, ale na druhej strane je tiež dôležité, že síce Slovensko a Bielorusko majú v súčasnosti samostatné štátne usporiadanie približne od rovnakého obdobia (90. roky 20. stor.), ale postavenie národných jazykov bolo z historického hľadiska rozdielne.

V porovnávanom období na prelome 19. a 20. storočia bola jazyková situácia v oboch krajinách výrazne odlišná. Výber analyzovaných osobností, S. Cambel (1856-1909) a J. F. Karski (1861-1931), bol prispôsobený skôr historickému obdobiu ako parale-

lám v jazykovom vývoji. Slovenčina mala koncom 19. stor. už pomerne stále miesto v myslení ľudí i v kodifikačných príručkách a tak Cambel upravoval existujúcu normu spisovnej slovenčiny, ktorá sa rozvíjala v periodickej tlači, vzdelávacích a kultúrnych inštitúciách. Naopak spisovná bieloruština bola v tom istom čase len na začiatku svojej samostatnej existencie a v prvom rade bolo treba definovať jej základné znaky, ktoré by ju odlišovali od ostatných východoslovanských jazykov a tak dokázať jej samostatnosť a určiť jej miesto v rodine slovanských jazykov. Z rozdielnych pozícií sledovaných jazykov vychádzame pri opisovaní dejín národných jazykov, národnej jazykovedy aj oboch uvedených jazykovedcov.

2. Porovnanie vývoja spisovnosti slovenského a bieloruského jazyka

Pre slovenčinu bolo obdobím formovania národného jazyka a prvých pokusov o jeho kodifikáciu prevažne 19. stor., aj keď slovenčina sa ako samostatný jazyk s originálnymi jazykovými javmi vyvíjala približne od 11. stor.

Bieloruština v období kodifikácie spisovnej slovenčiny roku 1843 stála napriek svojej slávnej minulosti vo Veľkom litovskom kniežatstve (ďalej VLK, postavenie úradného jazyka vo viacnárrodnostnom štáte) ešte len na prahu dospelosti a hľadania si vlastnej a nenapodobiteľnej tváre.

Slovenčina bola vo svojom vývoji najviac ovplyvnená západoslovanskými jazykmi (čeština, poľština), v ktorých tesnej blízkosti sa formovala, ale zasiahli ju aj východoslovanské jazyky, pretože sú známe informácie o slovanofilstve a orientácii na Rusko u hlavného kodifikátora spisovnej slovenčiny L. Štúra¹. Bieloruština či už geografickou polohou, alebo aj počiatočným spoločným vývinom bola vždy najviac ovplyvňovaná východoslovanskými jazykmi, aj keď výraznú úlohu pri jej rozvoji zohrala i susedná poľština. Spoločnými ovplyvňovateľmi pre oba jazyky sú zo slovanských jazykov predovšetkým ruština a poľština, aj keď vývin našich jazykov sa uberal rôznymi smermi.

Slovenčine chýbalo postavenie štátneho jazyka v skoršom období, ktoré mala bieloruština vďaka VLK, ale na druhej strane sa mohla slobodnejšie rozvíjať v neskorších časoch, keď bola bieloruština zakázaná. Tieto vymenené pozície pravdepodobne zapríčinili skoršie vypracovanie noriem pre spisovnú slovenčinu, ale na druhej strane staršie tradície bieloruského písomníctva. Faktom ostáva, že na rozvoj samostatných národných jazykov mali najväčší vplyv vierovyznanie, susedné jazyky, ale aj štátne usporiadanie² (VLK, Rzeczpospolita, cárské Rusko, či Rakúsko-Uhorsko, Československo), na čo sme sa pokúsili poukázať zo všeobecného hľadiska pri porovnaní vývinu národných jazykov³

¹ Predovšetkým práca L. Štúra Slovanstvo a svet budúcnosti (v ruskom preklade 1867).

² Obdobné paralely a odlišnosti vo vývoji spisovnej slovenčiny a bieloruštiny uvádza vo svojej štúdií aj L. Bartko (BARTKO, Ladislav: Paralely a odlišnosti v dejinách spisovnej slovenčiny a spisovnej bieloruštiny. In: Slovensko-slovanské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 4.-7. októbra 2006. Prešov: Acta Facultatis Uніверsitatis Prešovensis 2007. s. 265-270.), ktorý dodáva ešte poznámku o podobnosti v tom, že oba spisovné jazyky sa sformovali na základe ľudového jazyka a folklórného bohatstva.

³ Viac o konfrontácii periodizácie dejín spisovnej slovenčiny a bieloruštiny pozri s dôrazom na slovenský kontext: Джундова, Івана: Славацкая і беларуская літаратурная мовы: Паралелі і спецыфіка

a pokračovať budeme konkretizáciou na obsah, metodológiu a zámer prác Sama Cambela a Jauchima Fiodaroviča Karského.

3. S. Cambel a J. F. Karski – paralely a odlišnosti

Z paralel a odlišností, ktoré sa vyjavili pri postupnom výskume činnosti S. Cambela a J. F. Karského možno uviesť čiastkové závery týkajúce sa odborných spisov aj metodológie ich práce. Vedecká práca S. Cambela postupovala od všeobecných teoretických poznatkov ku konkrétnemu cieľu, ktorým bola norma spisovnej slovenčiny, cez určenie presných pravidiel používania spisovného jazyka k zobrazeniu uceleného stavu samostatnej slovenčiny vo všetkých oblastiach jej vývoja a používania. Podobne sa vyvíjal aj záujem o jeho prácu, pretože pôvodne jazykovedci vystupovali s predstavovaním jeho diela, postupne sa systematickým skúmaním dostali k jeho hlavnému prínosu do dejín spisovnej slovenčiny a dnes sa už ich pozornosť upriamuje aj na ďalšie možnosti menej preskúmanej časti Camblovej tvorby.

V prácach J. F. Karského jazykovedci nachádzajú opis staroslovianskeho, cirkevno-slovanského, staroruského i ďalších dobových slovanských jazykov, systematický výskum histórie slovanského písomníctva a jeho transformácie v neskoršom období, obraz rozvoja ľudovej slovesnosti a umeleckej literatúry Bielorusov, poznatky o sídlach, zvykoch a tradíciách v bieloruskom kontexte. Okrem toho bol Karski priekopníkom v paleografii a dialektológii v rámci východoslovanského kontextu a rekonštruoval viaceré staroslovianske, cirkevno-slovanské, staroruské a starobieloruské texty. Jeho najväčším prínosom do bieloruskej jazykovedy bolo spracovanie bielorusistickej encyklopédie *Беларусы* (1903-1922). V troch častiach (spolu 7 kníh) sa zachovali okrem charakteristiky základných črt bieloruštiny aj prvé poznatky o morfológii, fonológii, syntaxi bieloruského jazyka a tiež sú pre neskorší rozvoj lingvistiky i literárnej vedy dôležité prehľady ľudovej i umeleckej literatúry v bieloruštine. Jazykové bohatstvo týchto spisov je aj v množstve príkladov z dobovej živej bieloruskej reči.

3.1. Jazykovedné práce

Osobnosti Cambela a Karského sme porovnávali predovšetkým na základe ich jednotlivých lingvistických a slavistických prác. Z dejín jazykovedy vieme, že obdobie života a činnosti oboch jazykovedcov bolo časom, keď sa vedecká slavistika (ktorá sa sformovala koncom 18. a začiatkom 19. stor.) najviac rozvíjala, čo súviselo s rozšírením možností odborného slavistického štúdia u vzdelaných slavistov ako F. Miklošič, M. Hattala, R. F. Brandt, M. I. Sokolov, A. I. Sobolevskij atď. U svojich učiteľov získali obaja jazykovedci slavistické vzdelanie, ktorého základom bolo štúdium staroslovienčiny ako najstaršieho zachovaného samostatného slovanského jazyka. V rámci tohto obdobia vstupu Cambela a Karského do vedeckého sveta je zaujímavou paralelou zameranie ich prvých odborných prác, zhodou okolností na získanie akademického titulu. U Cambela to bola už doktorská dizertácia (*Tót hangtan*, 1880), u Karského diplomová práca (*Обзор звуков и форм белорусской речи*, 1885), čo súvisí s tým, že Cambel bol trochu starší, ale aj so systémom

кадыфікацый (Мінск, 2007) a s dôrazom na bieloruský kontext: Džundová, Ivana: Slovensko-bieloruské paralely v období formovania spisovných jazykov (XVII. Kolokvium mladých jazykovedcov, 2007)

vysokoškolského vzdelávania v slovenskom a bieloruskom kontexte. Uvedená Camblova práca rozoberala slovenské hláskoslovie, pričom autor sa orientoval na problematiku spisovného jazyka, preto používal materiál zo slovenskej literatúry a ľudovej slovesnosti a na porovnanie uvádzal staroslovienske hlásky. Karského diplomová práca systematizovala existujúce poznatky o bieloruskom jazyku v 19. storočí a v porovnaní s Camblovou trochu širšie opisovala všetky roviny bieloruského jazyka, čo bolo spôsobené tým, že dovtedy žiadne publikácie okrem slovníkových o bieloruštine, neexistovali. V oboch prípadoch išlo o úvodné spisy, ktorými autori definovali svoje vedecké zámery a objekt ich odborného záujmu, ktorým sa stal opis a charakteristika rodných slovanských jazykov.

Svoju lingvistickú činnosť obaja jazykovedci postupne rozširovali a už pri ďalších svojich významných prácach pochopili, že jazyk nemožno študovať iba v existujúcom reálnom stave, ale že sú veľmi dôležité aj vonkajšie vplyvy a okolnosti ako napr. história a postupný vývoj jazyka v písomných pamiatkach, rôzne formy jazyka v súdobých textoch (umeleckých i publicistických), vplyv susedných jazykov atď. Časom vydania súhlasia ich práce *Slovenský pravopis* (1890) a *К истории звуков и форм белорусской речи* (1893), ktoré síce obsahovo nesúhlasia, keďže Camblova kniha je pravopisnou príručkou a Karského publikácia rozširuje jeho spomínanú diplomovú prácu o poznatky získané rozborom historických textov, ale my sa sústredíme na myšlienku vonkajšieho vplyvu na rozoberaný jazyk, ktorú obaja jazykovedci v týchto prácach aplikovali. Viaceré neskoršie rozboru Camblovho *Slovenského pravopisu* (dodávame, že uvedené skutočnosti sa priamo dotýkajú aj nasledujúcej práce S. Cambla *Rukovät' spisovnej reči slovenskej* (1902)) ako aj vyjadrenia autora v čiastkových štúdiách a článkoch zvyrazňovali Camblovu snahu zovšeobecnenia pravidiel spisovnej slovenčiny jej očistením od cudzích vplyvov (preberanie lexiky, syntaktických konštrukcií atď.) prostredníctvom ľudového jazyka. Karskí vo svojej práci analyzoval staré písomné pamiatky rôzneho druhu medziiným aj oficiálne úradné dokumenty Veľkého litovského kniežatstva a na týchto jazykovo zmiešaných textoch dokazoval typické znaky bieloruštiny. Jazykové znaky starých textov mohol považovať za typické jedine v tom prípade, ak sa zachovali až do jeho čias a to v ľudovom jazyku. Taktiež popri bieloruských znakoch vymedzoval cudzie elementy v bieloruskom jazyku (prebraté slová) či už v spomínaných úradných dokumentoch, alebo aj v cirkevných a umeleckých textoch. Napriek zjavnej odlišnosti zamerania uvedených prác obaja lingvisti postupovali pri svojich výskumoch obdobným spôsobom a tak môžeme povedať, že snaha o eliminovanie cudzích vplyvov⁴ z národných jazykov je tiež jedným z porovnávacích bodov metodológie ich činnosti.

Z viacerých ďalších spisov S. Cambla a J. F. Karského sme do porovnania zaradili ešte ich spisy *Slováci a ich reč* (1903), *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1906) a *Беларусы* (1903-1922), *Беларускі народ і яго мова* (1920).

V oboch prípadoch ide o slavistické práce, ktoré oproti predchádzajúcim rozborom konkrétnej jazykovej roviny sú všeobecnejšie a majú širší záber. Na tomto mieste chceme vyzdvihnúť zjavné podobnosti a odlišnosti pri charakteristike slovanských národov (slovenského a bieloruského) v rámci rodiny slovanských jazykov. Samozrejme si uvedomu-

⁴ S charakteristikou jazyka určitého textu resp. so snahou o vymedzenie cudzích vplyvov v slovenčine sú spojené aj ďalšie Camblove práce ako napr. O spisovnom jazyku Sama Chalupky (1885); Príspevky k dejinám jazyka slovenského I. (Čeština a českoslovenčina v Uhrách do polovice XVI. storočia; Ako písal Viliam Pauliny-Tóth?; Ruské živly v spisovnom jazyku slovenskom).

jeme, že tieto práce rozsahovo nezodpovedajú, ale práve z toho dôvodu ich uvádzame spolu v jednej skupine slavistických spisov.

Camblova kniha *Slováci a ich reč* (1903) vznikla ako autorova reakcia na kritiku (predovšetkým z českého prostredia) jeho predchádzajúcej práce (maďarskej príručky *A cseh-tót nemzetegység multja, jelene és jövője*, 1902) a preto je jej obsah ladený ako obhajoba slovenskej samostatnosti. Autor sa venuje pôvodu Slovákov, prvému osídleniu slovenského územia, vývoju slovenského jazyka a prekážkam, ktoré stáli v ceste k jeho osamostatneniu, súčasnému stavu slovenčiny a potrebe jeho výskumu a v závere ešte dodal politické, cirkevné a kultúrne momenty, ktoré ovplyvňovali vtedajšiu slovenčinu. Paralelne Karského práca *Беларускі народ і яго мова* (1920) obsahuje určenie pôvodu a hraníc bieloruského osídlenia, fakty o formovaní bieloruskej národnosti a jej jazyka, charakteristiky staršieho i súčasného stavu bieloruštiny, počiatky jej skúmania a tiež definovanie základných znakov bieloruského jazyka predovšetkým vo východoslovanskom kontexte. Východoslovanský kontext zvyrazňujeme, lebo kým Karski dokazoval odlišnosť bieloruštiny od ruštiny a ukrajinčiny, Cambel sa snažil o zvyraznenie osobitostí slovenčiny, ktoré by ju odlišovali v rámci skupiny západoslovanských jazykov. Základným rozdielom v tomto prípade je, že Karski síce uviedol špecifiká bieloruštiny, ale pripúšťal, že niektoré z týchto javov sú charakteristické aj pre ukrajinčinu a Cambel sa naopak snažil slovenčinu odlišiť od jej najbližšej sestry češtiny upozornením na tzv. južnoslavizmy v strednej slovenčine. Novátorstvom v oboch týchto prácach je snaha o objasnenie pôvodu slovanských jazykov, ktoré majú v rámci svojich vetiev svojím spôsobom prechodné postavenie. Cambel vymedzením južnoslavizmov naznačil možnosť čiastočného juhoslovanského pôvodu slovenčiny a jej prechodného postavenia medzi západnou a južnou vetvou slovanských jazykov. Karski svojou prácou určil postavenie bieloruštiny, ktorá má tiež svojím spôsobom prechodný charakter, pretože síce patrí k východoslovanským jazykom, ale veľký vplyv na ňu mal aj západoslovanský jazyk – poľština. O vzájomnom ovplyvňovaní sa susednými slovanskými i neslovanskými jazykmi obaja lingvisti uvádzali – Cambel⁵: „*Reč Slovákov obtáčajú trojaké slovanské reči. Od západu česká, od severu poľská, od východu rusínska.*“ a Karski⁶: „*Беларускі народ займае палажэнне, кажучы агульна, к заходу ад великарускага, а к украінскаму – паўночна-заходняе, прадстаўляючы на сваіх краініх граніцах мяшаныя, пераходныя да тых і другіх, гаворкі. На захадзе ён стыкаецца з палякамі, літоўцамі і латышамі.*”

Ako nám napovedali už názvy porovnávaných prác, ktoré by v doslovnom preklade znamenali to isté (samozrejme s ohľadom na slovenský a bieloruský kontext) slovenčina a bieloruština majú dosť spoločného aj keď to nie sú priamo susediace jazyky ani jazyky z tej istej vetvy rodiny slovanských jazykov.

V rámci slavistických skúmaní sú porovnateľné ešte aj práce *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (1906) a *Беларусы* (1903-1922) riešiace podobnú problematiku. Obe tieto práce sú podrobnejšie a rozsiahlejšie oproti predchádzajúcim uvedeným. Camblova práca je dialektologickým výskumom, ktorý podrobne charakterizuje východoslovenské nárečia a jej slavistický rozmer je predovšetkým v tom, že autor sa

⁵ CZAMBEL, Samo: *Slováci a ich reč*. Budapešť: Nákladom vlastným. Tlačou c. kr. dvornej knihtlač. V. Hornyánskeho 1903, s. 84.

⁶ КАРСКИ, Яўхім: *Беларускі народ і яго мова*. Рэпрынт выд. 1920г. Мінск: Адраджэнне 1992, с. 3.

zaoberá aj pôvodom týchto nárečí pričom zohľadňuje aj vplyv iných slovanských jazykov (poľského a ukrajinského) na uvedené dialekty. Veľmi cenná je táto práca kvôli zozbieraným ukážkam nárečových textov. Karského práca je rozsiahlejšia (3 časti v 7 dieloch), pretože vznikala v oveľa dlhšom časovom období a tu pripomíname, že Camblova monografia bola tiež označená ako prvá časť, ale ďalšie už nestihol rozpracovať kvôli náhlemu úmrtiu. *Беларусы* sú komplexným bielorusistickým dielom, ktoré prinieslo svetu objasnenie postavenia Bielorusov v rámci slovanskej rodiny a určilo základné diferenčné znaky bieloruského jazyka. Paralely týchto prác vidíme v podrobnosti spracovania danej problematiky napr. pri stanovení základných znakov nárečia/ jazyka; pri vymedzení cudzích slov v slovenčine/bieloruštine, územnom vyčlenení oblasti, v ktorej sa dané nárečie/jazyk používa, podrobnej charakteristike textov v uvedenom nárečí/jazyku atď.

Porovnanie týchto prác je dôležité aj z toho dôvodu, že práve na uvedenú Camblovu knihu napísal J. F. Karski recenziu, ktorá bola vydaná v časopise *Руский филологический вестник* v roku 1907. Karski vo svojej recenzii na *Slovenskú reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* uviedol: „*Очень интересное сочинение по языку восточных словаков, имеющее отношение и къ русской дйалектологйи, такъ какъ касается границы словаковъ съ малоруссами и разсматриваетъ те приметы, по которымъ различаются обе народности.*”⁷ Recenzent zvýraznil základnú Camblovu ideu vzájomného vplyvu slovanských jazykov, používanie ktorých sa neobmedzovalo na existujúce štátne hranice. Cambel vo svojej práci na niekoľkých miestach zdôraznil, že územie východoslovenského nárečia nie je národnostne jednotné a táto rozmanitosť sa prejavuje aj v nárečí. Chýbajúce geografické a politické usporiadanie východoslovenského územia obohacovalo jazyk tejto oblasti z niekoľkých smerov. Karski ako lingvista zaoberajúci sa najmä východoslovanským kontextom, zaznamenal predovšetkým stopy slovensko-ukrajinských kontaktov, ktorých pozostatky sa zachovali vo východoslovenských dialektoch. O Karskom je známe, že publikáciam o iných slovanských jazykoch (t.j. nevýchodoslovanských)⁸ sa venoval len zbežne a reagoval na ne len stručnými reakciami. Recenzie písal len na vydania, ktoré aj keď boli o iných slovanských jazykoch svojím spôsobom sa dotýkali aj východoslovanského kontextu, čo je aj Camblov prípad. Vo svojej recenzii postupne s uvedením príkladov vymenoval 10 znakov ukrajinského jazyka, ktoré sa dostali do východnej slovenčiny. Predpokladáme, že Karski si všimol túto prácu aj na základe podobnosti Camblových vedeckých metód, pretože vieme, že Karski taktiež sledoval bieloruské dialekty na bielorusko-ukrajinskom, bielorusko-ruskom i bielorusko-poľskom pohraničí.

⁷ КАРСКИЙ, Евфимий Ф.: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. Práca d-ra Sama Czambela. I. oddelenie: Osnovy a iny materiál rečov. (1. čiastka: Východoslovenské nárečie). V Turčianskom Sv. Martine. 1906. 8. V+624. In: *Руский филологический вестник*, 1907, №1, с. 233.

⁸ Prehľad Karského prác venovaných západoslovanských jazykov pozri: Džundová, Ivana: J. F. Karski v západoslovanskom kontexte. In: *Slavistika v premenách času*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2009. s. 153-162.

3.2. Metodológia

Okrem konkrétneho zamerania diel sme zistili porovnateľné body v rámci metodológie (súvisiaca s dobovými metódami) a to historicko-porovnávacia gramatika (konkrétne porovnávanie s inými slovanskými jazykmi ako napr. v uvedených prvých prácach – *Tót hangtan* a *Обзор звуков и форм белорусской речи*), mladogramatické myšlienky a tiež vznik a rozvoj nových oblastí v lingvistikе ako napr. dialektológia.

Dialektologický výskum je veľmi výrazným porovnávacím bodom vo vedeckej činnosti S. Cambla a J. F. Karského. Oba vedci sú v národných lingvistikách považovaní za zakladateľov dialektológie⁹. Objavenie dialektologických výskumov ako bohatého a hodnotného zdroja informácií o národnom jazyku súvisí pravdepodobne s metódami, ktoré títo jazykovedci používali. Aj Cambel aj Karski chápali, že pre vypracovanie noriem životaschopného spisovného jazyka je potrebné dobre poznať živú ľudovú reč. Táto téza je v súlade s mladogramatickými metódami, ktoré ako sme už uviedli Cambel vo svojej práci prakticky používal. Obdobné vyjadrenie sme našli aj v súvislosti s Karského delením bieloruských dialektov, A. A. Kryvicki¹⁰ píše: „*Прапанаваная Я. Ф. Карскім групоўка беларускіх гаворак грунтуецца на іх асобных фанетычных асаблівасцях, што звычайна для младаграматычнага падыходу да вырашэння гэтага пытання.*” Karski rozdelil bieloruské dialekty a určil základné znaky, ktorými sa odlišujú (miera akania, zachovanie tvrdého r atď.) a Cambel urobil vôbec prvý systematický opis slovenského dialektu (konkrétne východoslovenského). Okrem mladogramatických princípov sa v tejto ich činnosti vyskytujú aj ďalšie spoločné body ako napr. terénny výskum, keďže vieme o Camblových letných dovolenkách venovaných dialektologickým cestám a Karského zistenia z podobných akcií sú tiež dobre zachované. Za základný rozdiel v oblasti dialektologických metód považujeme fakt, že Karski zakresľoval výsledky svojich terénnych výskumov do máp a v slovenskom kontexte sa táto metóda objavila až neskôr. Naopak v Camblových zápisoch vidíme počiatky sociologického výskumu vďaka údajom o postavení rozprávača, o prostredí v ktorom prebiehal zápis atď., čo v Karského zápisoch chýba.

Oba lingvisti pri svojich výskumoch postupovali opisnou i porovnávacou metódou t.j. v súlade so stavom dobovej historicko-porovnávacej lingvistiky. Aj Cambel aj Karski používali množstvo inej pomocnej literatúry, ktorá im slúžila ako zdroj informácií, ale častokrát aj ako dôkazový materiál pri prezentovaní svojich názorov. V prácach oboch nachádzame dlhé citáty a interdisciplinárne konfrontácie názorov dobových autorít z rôznych oblastí nielen lingvistiky, ale napr. aj histórie, geografie, literatúry a pod.

Do skupiny nepriamych podobností patrí napr. spracovanie poznatkov o prízvuku, ktoré nachádzame v Camblovej práci *Slováci a ich reč* v súvislosti s juhoslovanským pôvodom strednej slovenčiny a v práci *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* v súvislosti s predpokladaným poľským a ukrajinským pôvodom východoslovenských dialektov. Karski na potrebu zapisovania prízvuku upozorňoval takmer počas celej svojej činnosti, či už v súvislosti s diferenciaciou bieloruštiny v rámci východoslo-

⁹ V súvislosti s paralelami v slovenskej a bieloruskej dialektológii pozri tiež: Джундова, Івана: Сувязі славацкай і беларускай гістарычнай дыялекталогіі. In: Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы. Мінск: Права і эканоміка, 2008. с. 382-385.

¹⁰ КРЫВІЦКІ, Аляксандр. А.: Дыялекталогія беларускай мовы. Мінск: Вышэйшая школа 2003, с. 109.

vanského kontextu, ale funkciu prízvuku vnímal aj pri delení bieloruských nárečí, resp. pri analýzach starých slovanských pamiatok. K menej výrazným porovnávacím bodom pripájame aj snahu oboch jazykovedcov vysvetliť názov vlastného národa. Vieme, že Cambel uvádzal problematiku názvov *Slovák, slovenský* aj v rámci svojej juhoslovanskej hypotézy a používal ako dôkaz príbuznosti slovenčiny a slovinčiny jednotný maďarský výraz „tót“. Všeobecne sa k vysvetľovaniu tohto názvu niekoľkokrát vrátil napr. aj z historického hľadiska¹¹. Karski názov *Белая Русь* odvodzoval od základných charakteristických vonkajších príznakov Bielorusov, za ktoré považoval biele oblečenie a modré alebo svetlo sivé oči. Touto otázkou sa zaoberal aj na konci svojej tvorivej činnosti v sovietskej epoche, čo dokazuje práca *У справе терміна „беларус“, „беларуски“ и „Беларусь“* (1927).

Vývoj jazykovedného myslenia kopírujú aj práce oboch uvedených jazykovedcov, pretože začínali opisnými prácami využívajúc historickú gramatiku a porovnávanie s inými slovanskými jazykmi. V Cambelovom prípade to bola v prvej práci staroslovenčina, neskôr často dokazoval odlišnosť slovenčiny od češtiny a upozorňoval na cudzie vplyvy z ruštiny, poľštiny či ukrajinčiny. Karski sledoval samostatnosť bieloruštiny predovšetkým vo východolsovanskom kontexte, ale snažil sa napr. tiež eliminovať poľský vplyv na svoj rodný jazyk. Z mladogramatických myšlienok obaja autori inklinovali k štúdiu ľudovej reči, pričom delenie dialektov postavili na základe jedinečnosti fonetických zmien. Z ďalších spoločných postupov pri skúmaní jazyka môžeme uviesť terénny výskum a zapisovanie nárečových textov v rámci dialektológie, kde sa objavujú už aj rozdiely súvisiace s tým, že Karski aj zakrešoval svoje zistenia do máp, ale Cambel kládol väčší dôraz na status rozprávača a podmienky, ktoré rozprávania ovplyvňovali čím položil základy slovenského sociolingvistikého výskumu. Významným porovnávacím bodom je teda aj fakt, že obaja lingvisti považovali za základ spisovného jazyka živú ľudovú reč.

3.3. Odlišnosti

Okrem podobností sa úpri porovnávaní života a činnosti Cambela a Karského vyjavi-
li aj odlišnosti. Základným rozdielom hoci ide o to isté obdobie je stupeň rozvoja jazyka a tým aj jazykovedy.

V bieloruskom kontexte neexistovali ani opisné práce ani normatívne príručky o bieloruštine a naopak slovenčina už prešla viacerými kodifikačnými pokusmi, svoju normu už ustalovala a jazykovedci sa snažili o jej zosúladenie so živou ľudovou rečou. V čase vzniku prvej Karského práce (1885) v slovenskom prostredí už existovali dve kodifikácie v prácach *Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum* (1787) Antona Bernoláka, ktorá bola považovaná za prvú kodifikáciu a *Nauka reči slovenskej* (1846) Ľudovíta Štúra, v ktorej boli stanovené pravidlá spisovného slovenského jazyka na základe stredoslovenských dialektov. Faktom teda je, že rozdiely vyplývajúce zo stavu jednotlivých národných lingvistík sú veľmi veľké.

Základný rozdiel medzi týmito lingvistami je v tom, že Karski bol priekopníkom v opisovaní bieloruského jazyka, kým Cambel vo svojich kodifikačných prácach upravoval existujúce normy. Karského priekopníctvo bolo však prirodzeným dôsledkom snahy

¹¹ CZAMBEL, Samo: Slováci a ich reč. Budapešť: Nákladom vlastným. Tlačou c. kr. dvornej knihtlač. V. Hornýánszkeho 1903, s. 81-83.

o zaplnenie „prázdneho“ miesta, preto treba mať na pamäti tieto fakty pri vymenúvaní jeho zásluh v rozvoji bieloruskej vedy. V slovenskom kontexte sú všetky tieto úlohy podelené medzi viacerých odborníkov, pretože prvá norma samostatnej slovenčiny bola vypracovaná dávno pred predstavením samostatnej bieloruštiny a tak je prirodzené, že sa skôr rozvíjali aj ďalšie vedné odbory.

Treba tiež pripomenúť, že Cambel je považovaný za prvého slovenského vzdelaného lingvistu, kým Karski, aj keď bol profesorom, svoje vzdelanie získal v inonárodných inštitúciách a v inom jazyku. Aj Cambel študoval v zahraničí, ale svoje štúdiá začal (stredná škola) v slovenskom prostredí a dokončil u slovenského profesora (Martin Hattala), čím bola jeho pozícia oproti Karskému oveľa priaznivejšia.

Výrazným rozdielom je aj to, že Cambel napísal takmer všetky svoje práce v slovenčine t.j. vo svojom materinskom jazyku a Karski písal takmer celý život v ruštine t.j. nie vo svojom rodnom jazyku, ktorý bol len objektom jeho odborného záujmu. A taktiež musíme spomenúť, že Karski mal na svoju prácu do istej miery lepšie podmienky, pretože bol univerzitným profesorom a akademikom Ruskej akadémie vied, ktorá mala bohatý archív, rozsiahlu knižnicu atď., kým Cambel vo svojej pozícii vládneho úradníka nemal jazykovedný výskum ani len v náplni práce a celý ho realizoval počas svojho osobného voľna a na vlastné náklady. Predpokladáme, že s tým súvisí aj rozdiel v počte vydaných diel, aj keď samozrejme berieme do úvahy aj to, že Cambelov život bol v porovnaní s Karského životom takmer o dvadsať rokov kratší.

Medzi základné špecifiká porovnávania slovenčiny a bieloruštiny a teda aj slovenského jazykovedca S. Cambela a bieloruského jazykovedca J. F. Karského patrí niekoľko faktov a to: rozdielny stav jazyka, jazykovedy, skúmanej problematiky a tiež ďalšie odlišnosti vyplývajúce z pozície slovenčiny a bieloruštiny v rôznych vetvách rodiny slovanských jazykov ako napr. tradície, história, písmo atď. Práce Cambela a Karského akoby opisovali stav rozvoja historickej jazykovedy v niekoľkých základných etapách. Prvé práce boli opisné a stali sa základom ďalších lingvistických výskumov, v ktorých veda vychádzala zo súčasného stavu. Prirodzeným pokračovaním pri opise jazyka bolo stanovenie jeho osobitostí, ktoré Cambel našiel v určení juhoslavizmov a Karski v histórii vývoja bieloruských hlások a foriem. Záverom lingvistickej práce oboch vedcov bolo stanovenie miesta menších slovanských jazykov vo veľkej slovanskej rodine.

4. Záver

Cambel aj Karski pochopili dôležitosť historických podmienok rozvoja národných jazykov, potrebu definovania jazyka v priestore a čase, potrebu charakteristiky jeho vonkajších i vnútorných znakov, podstatnosť živej ľudovej reči ako i vzájomného vplyvu slovanských jazykov. Jazykoveda na Slovensku i v Bielorusku prešla obdobnými vývojovými štádiami: od opisu súčasnosti vychádzajúcej z minulosti cez konkretizáciu potrebných lingvistických problémov k objektívnemu výskumu v širšom slovanskom kontexte.

Ich význam je však aj pre súčasnú jazykovedu veľmi veľký – Cambelove kodifikačné príručky sa po istých úpravách stali základom súčasných pravidiel slovenského pravopisu, Karski objavil bieloruštinu ako samostatný jazyk a je zakladateľom viacerých vedeckých disciplín v rámci bieloruského kontextu (okrem dialektológie, či všeobecne lingvistiky napr. aj literárnej vedy, paleografie, lingvistickej geografie). Záujem o prácu týchto jazykovedcov sa v národných lingvistikách sa donedávna upriamoval *len na niektoré oblasti*

ich činnosti. Tak napríklad Cambel je všeobecne uznávaný ako ten, čo stabilizoval kodifikáciu spisovnej slovenčiny, ale jeho ďalšie práce a ich prínos boli analyzované len zriedka. Až moderná jazykoveda upriamila pozornosť aj na jeho južnoslavizmy, folkloristické zásluhy či dialektologické priekopníctvo a pod. Obdobne Karski je považovaný za zakladateľa viacerých vedných disciplín, ale na jeho zásluhy o rozvoj paleografie, či širšie koncipované slavistické práce sa zabúdalo.

Dejiny Slovenska i Bieloruska sa odzrkadľujú v rozvoji národných jazykov a predovšetkým dialektov. Na záver tohto stručného porovnania, ktorého cieľom bolo upozorniť na podobnosti a odlišnosti v histórii slovenskej a bieloruskej lingvistiky uvádzame slová samotných vedcov. Karski o veľkej hodnote samostatného bieloruského jazyka napísal: „*Калі разглядаць усе разам асабліваці беларускай мовы, як аднэй ёй прыналежаыя, і як агульныя з паўднёва-вельікарускімі і ўкраінскімі гаворкамі, то яна акажацца зусім асобным, арыгінальным арганізмам, каторы ўтварыўся гістарычна вельмі даўно.*”¹² Minulosť Slovákov a slovenčiny Cambel prirovnal k veľkému zrkadlu: „*Treba nám preskúmať reč národa, spisovná sa k tomu nehodí, rozobrať ju do podrobná, a tu sa nám roztvorí veľiká kniha, plná úryvkami a obrazmi z minulosti Slovákov; z tej velikej odčarovanej knihy všetci budeme môzť čítať, ktorí tomu rozumieme; v tej knihe sa odzračíme jako v zrkadle. ...Iba z neja budeme môzť verne poznať slovenskú minulosť.*”¹³ Oba národy sa sformovali dávno, ale ich história je ukrytá v národnom bohatstve, ktorým je jazyk vybudovaný na základe živej ľudovej reči.

Úroveň jazykovedného myslenia na Slovensku a v Bielorusku na prelome 19. a 20. stor. bola pomerne odlišná - ak berieme do úvahy stav problematiky a jazyka, čo súviselo predovšetkým s historickým vývojom a podmienkami, ktoré mali slovenský a bieloruský jazyk na samostatný rozvoj. Avšak v rámci konkrétnejšieho porovnávania jazykovedcov, ktorí žili a pôsobili v tom istom období môžeme nájsť aj veľa podobného či už v zameraní ich odbornej činnosti, či v metodológii.

¹² КАРСКИ, Яўхім: Беларускі народ і яго мова. Рэпрынт выд. 1920г. Мінск: Адраджэнне 1992, с. 15.

¹³ CZAMBEL, Samo: Slováci a ich reč. Budapešť: Nákladom vlastným. Tlačou c. kr. dvornej knihtlač. V. Homýánszkeho 1903, s. 26.